

Verantwoording van Huub Oosterhuis en Alex van Heusden

Bijbelvertalingen uit de Hebreeuwse grondtekst zijn bijna zo oud als de bijbel zelf. Nog voor het begin van onze gangbare ('christelijke') jaartelling werd de bijbel in het Grieks vertaald ten behoeve van de grote, Griekstalige joodse gemeenschap in het Egyptische Alexandrië. Die vertaling staat bekend als de Septuaginta en werd in de eerste eeuwen van onze jaartelling de bijbel van het vroege christendom in de Grieks-Romeinse wereld.

Het Nederlandse taalgebied kent een lange traditie van bijbelvertalingen. Het eerste in de Nederlanden gedrukte boek was een bijbel - de zogeheten Delftse bijbel van 1477. Werd in de late Middeleeuwen de bijbel of gedeelten daarvan nog uit het Latijn vertaald, met de Statenvertaling van 1637 werd definitief gekozen voor de *veritas hebraica* ('Hebreeuwse waarheid'), de 'getrouwelijke overzetting' uit het oorspronkelijk Hebreeuws.

De hier aangeboden tekst van het eerste bijbelboek is een poging de Hebreeuwse grondtekst met zijn eigen idioom en kenmerkende stijffiguren zo adequaat mogelijk in het Nederlands te vertalen - niet in kerkelijk of theologisch, maar ook niet in zogenaamd alledaags Nederlands. Hebraïsmen, die via de Statenvertaling een eigen plaats hebben gekregen in onze taal - zoals 'En het geschiedde' -, worden niet geschuwd.

De vertaling is niet 'idiolect', dat wil zeggen: er is niet voor gekozen één Hebreeuws woord of een afleiding daarvan met een en hetzelfde Nederlandse woord weer te geven. Een strikt idiolecte vertaalstrategie zou op veel plaatsen leiden tot een duister, zelfs onbegrijpelijk Nederlands - en daar is niemand mee gediend. Wél is ernaar gestreefd om literaire verbanden en elementen van herhaling zoveel mogelijk te behouden en zichtbaar te maken. Een voorbeeld. In Gen 29:1 staat: 'Jakob verhief zijn voeten'. De zegswijze 'de voeten verheffen' is ongebruikelijk, maar geen onverstaanbaar Nederlands. Nu is het Hebreeuws even ongewoon: 'de voeten verheffen' is uniek idioom dat elders in de bijbel niet voorkomt. Deze zegswijze markeert het begin van Jakobs tocht naar Paddan-Aram die eindigt in Gen 29:n, als hij Rachel kust en zijn stem 'verheft'.

De vertaling, bedoeld om voor te lezen, is kolometrisch gedrukt, waarbij zoveel mogelijk de Hebreeuwse zinsbouw is gevolgd. De kolometrie is niet alleen een hulp bij het voorlezen, maar geeft ook inzicht in de literaire opbouw van de tekst.

In het project 'De hele bijbel gelezen en uitgelegd', dat in september 1997 van start ging in De Rode Hoed te Amsterdam met een serie bijeenkomsten rond het boek Genesis, is de eerste versie van deze vertaling op voorleesbaarheid getoetst.

Bij elke bijbelvertaling speelt de kwestie hoe de Hebreeuwse Godnaam, JHWH, het tetragrammaton, weer te geven. De vierletternaam is niet alleen onuitsprekelijk, hij is ook onvertaalbaar. De Nieuwe Bijbelvertaling, waarvan een eerste deelduitgave in 1998 werd gepubliceerd onder de titel *Werk in uitvoering*, heeft 'voorlopig' gekozen voor HEER en volgt daarmee de traditie van Statenvertaling en Nieuwe Vertaling (HEERE of HERE) die in 1995 is overgenomen door de herziene Willibrordvertaling. Deze keuze heeft een debat op

gang gebracht, waartoe drie vrouwelijke supervisors van de Nieuwe Bijbelvertaling het voortouw namen met de actie 'De Heer, dat kan echt niet meer'. Het voornaamste bezwaar luidt dat de vierletternaam geen mannelijke connotatie heeft, maar sekseneutraal is.

In deze vertaling wordt de Hebreeuwse vierletternaam getranscribeerd, dus weergegeven met JHWH in klein kapitaal- een keuze die het meest bron-tekstgetrouw is. Vanzelfsprekend is het niet de bedoeling de vierletternaam hardop te lezen door klinkers toe te voegen. In de bijeenkomsten van het project 'De hele bijbel gelezen en uitgelegd' wordt, overal waar het tetragramma-ton voorkomt, in navolging van de joodse traditie *adonai* gezegd, wat 'heer' of 'mijn heer' betekent, maar niet klinkt als 'de HEER' en 'de HEERE'. Behalve *adonai* zijn er nog andere alternatieven die in verschillende kringen ook gebruikt worden: de Naam, de Enige, de Eeuwige, de Aanwezige, de Tegenwoordige, de Levende.

Bij de vertaling zijn verklarende aantekeningen geplaatst. Deze aantekeningen, door Alex van Heusden ontworpen, hebben verschillende functies. Zij vragen aandacht voor taalkundige en literaire aspecten van de tekst; zij dienen ter verantwoording van gemaakte keuzes in de vertaling; vaak ook bieden zij commentaar en uitleg. De voornaamste bronnen zijn twee recent verschenen vertalingen met commentaar, beide uit de Verenigde Staten, van de hand van Robert Alter en Everett Fox (zie de lijst van geraadpleegde literatuur;). In beider commentaar zijn tal van moderne, bijbelwetenschappelijke inzichten verwerkt. Maar behalve door de moderne bijbelwetenschap zijn de aantekeningen in deze uitgave geïnspireerd door oude rabbijnse en andere joodse bronnen. De bijbeluitleg van de klassieke rabbijnse periode (ongeveer de eerste vijf eeuwen van de gangbare jaartelling) staat bekend onder de naam *midrasj*. In de aantekeningen staat geregeld 'Volgens de midrasj .. .' of 'De midrasj zegt ...'. Dan volgt een verklaring of commentaar uit een van de vele midrasjverzamelingen die de joodse traditie rijk is. 'De midrasj' is dus altijd 'een midrasj'.

Hebreeuwse woorden en uitdrukkingen zijn weergegeven in een eenvoudige fonetische transcriptie.

Dr. Jan Fokkelman schrijft in zijn boek *Vertelkunst in de bijbel*: 'Goed lezen is op allerlei momenten actief puzzelen: het vergelijken van onderdelen, de voorgeschiedenis van een personage natrekken. soms de atlas inkijken, of een Handboek van de bijbel raadplegen. Vragen stellen is belangrijker dan je vastleggen op antwoorden. Onzekerheid betekent dat je nog open bent voor verandering en vernieuwing, zekerheid is gauw verharding. Het kunnen werken met eenvoudige, maar fundamentele werktuigen van vertelkunde. zoals plot, held en gezichtspunten, is veel belangrijker in de ontmoeting met de bijbel dan vroom zijn' (p. 212).

Jan Fokkman doceert klassiek-Hebreeuwse literatuur aan de Rijksuniversiteit te Leiden. Wij vonden hem bereid om onze vertaling kritisch te lezen en hebben dankbaar gebruikgemaakt van zijn grote deskundigheid.

Amsterdam, juli 1999